

KADIN DINDARLIĞININ SOSYOLOJİSİ – BİR GİRİŞ DENEMESİ

Ejder OKUMUŞ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 29 Aralık 2019, **Kabul Tarihi:** 04 Mart 2020, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2020, **Atıf:** Okumuş, Ejder. “Kadın Dindarlığının Sosyolojisi – Bir Giriş Denemesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 129-164.

<https://doi.org/10.33415/daad.666995>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 29 December 2019, **Accepted:** 04 March 2020, **Published:** 31 March 2020, **Cite as:** Okumuş, Ejder. “The Sociology of Woman’s Religiosity –An Introduction Essay”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/1 (March 2020): 129-164.

<https://doi.org/10.33415/daad.666995>

Öz

Sosyolojik açıdan ideal dindarlık tiplerinden biri olarak kadın dindarlığı, toplumsal planda etkili ve dikkat çekici bir olgudur. Türkiye gibi ülkelerde kadının aile hayatında bilhassa çocuklar üzerinde sahip olduğu büyük etkiye bakılırsa, kadın dindarlığının sosyolojisinin geniş ve derin boyutlarının varlığı daha iyi fark edilir. Nitekim bu çalışmanın amacı, kadın dindarlığında öne çıkan sosyolojik boyutları bir giriş mesabesinde anlamak ve anlamlandırmaktır. Çalışmada problem, dolaylı ve dolaysız gözlem teknikleriyle yazılı belgelerden hareketle anlamacı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Teknik bir terim olarak kadının dinî yaşantısı anlamında kadın dindarlığı, öncelikle kadının sosyal statüsüyle yakından ilgilidir. Toplumun kadına verdiği veya atfettiği toplumsal pozisyonun durumu, kadın dindarlığının şekillenmesinde etkilidir. Ayrıca örneğin Türkiye’de modernleşme doğrultusundaki değişim, belki de en büyük etkisini, kadın ile kadın dindarlığında göstermiştir. Türk toplumunda değişimle birlikte kadın dindarlığının yeniden biçimlenmesinde en önemli faktörler arasında eğitim ve bilgi de sayılabilir. Bu ve benzeri hususlar, kadın dindarlığının önemli sosyolojik boyutlarından olup her biri araştırılmalıdır. Kadın dindarlığının mühim sosyolojik boyutları içinde kadının kentteki dindarlığı, değişimle etkileşimi

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, ejder.okumus@gmail.com, Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

çerçevesinde ortaya koyduğu dindarlık, erkeklerle etkileşimi temelindeki dindarlığı, toplumsal hizmetlerde ve din hizmetlerinde kadının durumu, kadının ailevi, kültürel, ekonomik, eğitimsel, hukukî ve siyasal düzlemlerde varlık göstermesi gibi noktalar zikre değerlidir ve bunların her biri daha ileri çalışmalarla incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, İslam, Türkiye, Kadın dindarlığı, Değişim.

The Sociology of Woman's Religiosity –An Introduction Essay

Abstract

As one of the ideal types of religiosity from a sociological point of view, woman's religiosity is an effective and remarkable phenomenon in the social plan. The large and deep dimensions of the sociology of woman's religiosity are better recognized, given the large impact that women, in the countries like Turkey, have on family life, especially on children. As a matter of fact, the aim of this study is to understand and make sense of the sociological dimensions that come to the fore in woman's religiosity in an introductory effort. In the study, the problem of research is handled with an understanding approach by using direct and indirect observation techniques, and applying to on written. The woman's religiosity meaning religious life of women as a technical term is primarily related to the social status of women. The state of the social position that society assigns or attributes to women is effective in shaping of woman's religiosity. In addition, for example, the change in the direction of modernization in Turkey, perhaps, has showed the biggest impact in woman and woman's religiosity. Education and knowledge among the most important factors in the reshaping of woman's religiosity with the change in Turkish society. These and similar issues are the remarkable sociological dimensions of the woman's religiosity and each of these should be considered in detail. The points such as the religiosity of women in the city; the religiosity that they reveal within the framework of their interaction with change; the women's religiosity based on the interaction with men; the status of women in social and religious services, and the presence of women in familial, cultural, economic, educational, legal and political levels among the remarkable sociological dimensions of woman's religiosity are worth mentioning and each of these should be examined further.

Keywords: Woman, Islam, Turkey, Woman's religiosity, Change.

GİRİŞ

Bu çalışma, kadın dindarlığının belli başlı sosyolojik yönlerini Türkiye örneğini öne çıkararak ele almaktadır.¹ Bilindiği üzere toplum, cinsiyet kategorisi bakımından erkek ve kadın bireylerden meydana gelmekte ve bu farklı cinsiyete sahip olma, bireylerin düşünce, inanç, tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. Erkek

¹ Bkz. Ejder Okumuş, "Kadın Dindarlığının Dikkati Çeken Sosyolojik Boyutları", *1th International Women's Congress* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Florida International University ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 14-16 Kasım 2016).

ve kadın olmak, toplumsal hayatta birçok alanda kendini gösteren pratiklerde olduğu gibi dinî alanda ortaya çıkan pratikte de önemli bir değişken olarak önümüze gelmektedir.² Bu demektir ki *dindarlık-cinsiyet ilişkisinden* bahsedilebilir ve toplumsal gerçekliğe bakılarak cinsiyet temelinde *kadın ve erkek dindarlıklarından* söz edilebileceği belirtilebilir.

Kadın dindarlığı konusu, toplumsal boyutları itibariyle oldukça önemlidir. Sosyolojik açıdan ideal dindarlık tiplerinden biri olarak kadın dindarlığı, toplumsal düzlemde oldukça etkili ve dikkat çekici bir olgudur. Bu bağlamda denilebilir ki, Türkiye gibi ülkelerde kadının ailede hususiyetle çocuklar üzerinde sahip olduğu büyük etkiye bakılırsa, kadın dindarlığının söz konusu büyük etkisinin boyutları daha iyi görülür.

Teknik bir terim olarak kısaca kadının dinî yaşantısını dile getiren *kadın dindarlığı*, öncelikle kadının toplumsal pozisyonu ve rolleriyle çok ilişkilidir. Toplumun kadınlara verdiği *toplumsal konum*, kadın dindarlığının şekillenmesinde tesirlidir. Ayrıca örneğin Türkiye’de *değişim*, belki de en büyük ve en derin etkisini, kadın ve kadın dindarlığında göstermiştir. Bununla bağlantılı olarak Türkiye’de kadın dindarlığının bağlantılı bulunduğu en mühim ve-tirelerden biri, *kentleşme*dir. Toplumsal değişime ve bu bağlamda kentleşmeye bağlı olarak kadının eğitim, bilgi, siyaset ve toplum planındaki etki düzeyinin artması, ekonomik hayata daha etkili iştirak etmesi, toplumsal hareketlerdeki varlığının artması, siyasete aktif olarak katılması gibi önemli hususlarla kadın dindarlığındaki değişim ve dönüşümler arasında yakın korelasyonlar söz konusudur. *Din hizmetleri* alanı da, Türkiye’de ve benzeri ülkelerde kadın dindarlığının en ilginç dışavurumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın dindarlığında etkili diğer iki boyut, *eğitim* ve *bilgi* olarak tespit edilebilir. Bu noktada ülkemizde toplumsal değişim süreçlerinde kadın dindarlığının farklı bir şekilde biçimlenmesinde en dikkat çekici etkenlerden birinin, eğitim ve ona bağlı olarak bilgi olduğu söylenebilir. Bu ve benzeri hususlar, kadın dindarlığının ilgi çekici sosyolojik boyutları olup her biri üzerinde ayrıntılı olarak durulmalıdır.³

² Bkz. Celaleddin Çelik ve İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”, *Toplum Bilimleri* 1/3, (2006-2009): 141-166.

³ Ejder Okumuş, “Kadın Dindarlığı”, *Kadın ve Toplum Dergisi* (Kasım 2018): 14-25.

Kadın dindarlığının dikkate değer sosyolojik boyutları içinde kadının kentteki dindarlığı, değişimle etkileşimi çerçevesinde ortaya koyduğu dindarlık, erkeklerle etkileşimi temelindeki dindarlığı, toplumsal hizmetlerde ve din hizmetlerinde kadının durumu, kadının ailevî, kültürel, ekonomik, eğitimsel, hukukî ve siyasal düzlemlerde varlık göstermesi, kadının çalışması, kamusal alanda kadın dindarlığı, siyasette kadın dindarlığı, dinî gruplarda kadın dindarlığı, modernleşme sürecinde kadın dindarlığı gibi noktalar zikre değerlidir ve bunların her biri daha ileri çalışmalarla incelenmeye değerdir.

Gerek genel olarak dindarlık hakkında yapılan çalışmalar içinde, gerekse özel olarak kadın dindarlığının toplumsal gerçekliği hakkında yapılan çalışmalarda kadınların dindarlık düzeylerinden tutun, kadın dindarlığının toplumsal boyutlarına ve toplumun kadın dindarlığına ilişkin algısına kadar birçok boyut ele alınmaktadır. Bu bağlamda Akşit, Şentürk, Küçükural ve Cengiz'in *Türkiye'de Dindarlık*;⁴ Okumuş'un *Gösterişçi Dindarlık*;⁵ Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*;⁶ Okumuş'un "Kadın Dindarlığı"⁷; Uysal'ın *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*;⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*;⁹ Fidan'ın *Modernlik ve Dindarlık Arasında Kadın*;¹⁰ yine Fidan'ın "Kadın Dindarlığının İnşasında Dinsel Anlatıların Yorumlanması ve Eylemselleşmesi";¹¹ Yılmaz'ın *Dişil Dindarlık: İslâmcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*¹² adlı çalışmaları zikredilebilir. Bunların dışında kadın dindarlığına ilişkin bazı doktora ve yüksek lisans tezlerine; örneğin Şahin'in *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort (Hol-*

⁴ Bahattin Akşit v.dğr., *Türkiye'de Dindarlık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).

⁵ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, 2. Baskı (İstanbul: Ark Kitapları, 2005).

⁶ Ali Çarkoğlu - Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, erişim: 13 Ağustos 2019, https://www.academia.edu/23583468/T%C3%BCrkiyede_dindar%C4%B1k_uluslar_aras%C4%B1_bir_kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9F%C4%B1rma.

⁷ Okumuş, "Kadın Dindarlığı", 14-25.

⁸ Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006).

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

¹⁰ Fatma Zehra Fidan, *Modernlik ve Dindarlık Arasında Kadın* (İstanbul: Opsiyon Yayınları, 2015).

¹¹ Fatma Zehra Fidan, "Kadın Dindarlığının İnşasında Dinsel Anlatıların Yorumlanması ve Eylemselleşmesi", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/14 (Sonbahar 2015): 323-344.

¹² Zehra Yılmaz, *Dişil Dindarlık İslâmcı Kadın Hareketinin Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

landa) ve *Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*¹³ başlıklı doktora tezine; Aslan'ın *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*¹⁴ başlıklı doktora tezine; Açıkgöz'ün *Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhan Örneği)*¹⁵ başlıklı yüksek lisans tezine işaret edilebilir.

Türkiye ve İslam örneğinden hareketle kadın dindarlığında öne çıkan sosyolojik boyutları anlamak ve anlamlandırmak, bu araştırmanın amacıdır. Çalışmada konu, nitel düzlemde dolaylı ve dolaysız gözlem ve görüşme teknikleriyle, yazılı dokümanlardan da yararlanarak anlamacı bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Kadın dindarlığı üzerine yapılan bu çalışma, kadın dindarlığının bütün boyutlarını değil, bazı önemli görülebilecek sosyolojik boyutlarını incelemektedir. Dolayısıyla araştırma, kadın dindarlığının öne çıkan sosyolojik boyutlarıyla sınırlanmaktadır.

SOSYOLOJİK OLARAK KADIN DINDARLIĞI

Kadın dindarlığından bahsedildiğinde, tabiatıyla cinsiyet kategorisi esas alınıyor ve dindarlık ile cinsiyet arasında bağımlı kuruluyor, yani dindarlık-cinsiyet ilişkisi temelinde konuya yaklaşıyor demektir. Din, insanlarda toplumsal hayatta farklı değişkenlere bağlı olarak farklı şekil, içerik ve yoğunlukta kendini gösterir. Toplumsal varlıklar olarak insanlar, dine aidiyet ve bağlılıklarını bir takım etkenlerin tesiriyle çeşitli biçimlerde ortaya koyarlar. Bu demektir ki, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış şeklini işaretleyen bir kavram olarak dindarlık,¹⁶ zaman, mekân, servet, meslek, tabaka, inanç, ideoloji, mezhep, yaş, eğitim ve grup gibi değişken veya etkenlerin tesiriyle insanlarda farklı şekillerde görünür. Dindarlığın insanların zihniyet dünyası, tutum ve eylemlerinde farklı şekillerde tezahür etmesinde etkili değişkenlerden biri de şüphesiz cinsiyet değişkenidir. Bu durumda dindarlık, insanlarda cinsiyete göre de

¹³ İlkay Şahin, *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2008).

¹⁴ Esra Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014).

¹⁵ Sakine Açıkgöz, *Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhan Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2010).

¹⁶ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık* (2. Baskı, İstanbul: Ark Kitapları, 2005).

farklılaşır. Şu halde toplumsal hayatta cinsiyet esasında kadın ve erkek dindarlıklarından bahsedilebilir.¹⁷

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde iki sınıfta öğrencilere kadın dindarlığına ve bu meyanda kadın dindarlığı kavramsallaştırmasına dair düşünce ve gözlemleri sorulmuş ve isteyenlerden e-posta ile cevapları alınmıştır. Bu öğrencilerden biri (erkek kategorisinde, 3. sınıf) (2) 6 Kasım 2016 tarihinde yazdığı cevapta kadın dindarlığı kavramsallaştırmasına ilişkin şunlardan bahsetmiştir:

Öncelikle kadın dindarlığının anlaşılabilmesi için kadının ve dindarlığın ayrı ayrı göz önünde bulundurulması gerekir. Kadın dindarlığının erkek dindarlığından ayrılması ağırlıklı olarak cinsiyetten kaynaklanan sosyal konumdan ileri gelmektedir. Farklı dinlere göre bu durum değişiklik gösterebilir. Hatta aynı dinin farklı coğrafyalarında dahi kadının sosyal konumundan dolayı kadın dindarlığı farklılık arz edebilir. Söz gelimi Endonezya da yaşayan bir Müslüman kadın ile Türkiye de yaşayan bir Müslüman kadının dindarlıkları farklılık gösterir. Aynı şekilde farklı dinlerin dindarlık anlayışları ve aynı dinin farklı mezheplerinin dindarlık anlayışları olabilir. Dinin sosyal işlevi esas alınarak kadınların dindarlığını ele almak istersek çemberi biraz daha daraltmış oluruz.

Aynı il ve üniversitenin adı geçen fakültesinin 3. sınıf öğrencilerinden biri (erkek kategorisinde) (1) 5 Kasım 2016 tarihinde yazdığı cevapta *kadın dindarlığı kavramsallaştırmasından* şöyle bahsetmiştir:

Din anlayışı dinin kavranması insanların zamanına, buldukları konuma, servetlerine, yaşına, eğitim seviyesine, cinsiyet durumuna göre değişiklik gösterir. Her insanın dini anlayışı, dindarlığı aynı oranda değildir. Erkek ve kadının dindarlığı, din anlayışı farklılıklar arz eder. Aslında insan sosyal bir varlıktır. Sosyal hayattan ayrı düşünülemez. Din insana bir hayat tarzı sunmuştur. Bunu sunarken insanın sosyal yönüyle çokça ilgilenmiştir. Sosyal konumları farklı olan kadın ve erkeğe dinin sosyal yönleri farklı şekillerde tezahür

¹⁷ Okumuş, "Kadın Dindarlığı", 14-25.

etmiştir. Böylece kadın dindarlığının erkek dindarlığından farklı olduğu anlaşılmıştır.

İfade edilen fakültenin bir başka öğrencisi (kadın kategorisi, 4. Sınıf) (4), 6 Kasım 2016 tarihinde gönderdiği e-postada kadın dindarlığına dair şunu ifade etmiştir:

Kadın dindarlığı sosyolojik bir fenomendir. Şöyle ki kadın erkeklere göre daha duygusal bir varlık olduğundan dolayı soyut olgulara gönül vermede daha etkin olabilir. Kadınlar erkeklere göre daha kalbidir, bundan dolayıdır ki yaşlı teyzelerimiz bir ilahi dinlediğinde daha çabuk duygusallaşır ve yoğun duygulara kapılır.

Kadın dindarlığı, toplum düzleminde oldukça etkili ve ilginç bir gerçektir. Türkiye benzeri ülkelerde kadının aile içindeki etkisinin, özellikle de çocuk üzerindeki etkisinin büyüklük düzeyi dikkate alındığında, kadın dindarlığının derin ve büyük etki boyutları daha iyi anlaşılır. O sebeple denilebilir ki, kadın dindarlığı, Türkiye’de toplumsal, kültürel ve dinî hayatı anlama ve anlamlandırma anahtar gerçekliklerden biridir. Yine kadın dindarlığı, Türkiye’de değişim sürecini anlamak, izah etmek veya anlamlandırmak açısından da çok ehemmiyetli bir konu ve problematiktir. Türkiye’de tecrübe edilen değişim süreçlerini anlamak ve anlamlandırmak, kadını ve onun ayrılmaz bir vechesi olan *kadın dindarlığının sosyolojisini* anlamak ve anlamlandırmakla mümkün olabilir.¹⁸

Toplumsal bir kişilik, rol sahibi ve dolayısıyla aktör olarak kadın, kadınlığı, kadın olmağı, kadın bulunmağı, kadın olması hasebiyle erkeğe göre toplum sahnesinde farklı bir dindarlıkla varlığını gösterir. Buradan anlaşıldığına göre kadının dinî yaşantısı ve dindarlığı ile erkeğin dinî yaşantısı ve dindarlığı, bireysel ve toplumsal düzlemlerde birbirlerinden farklı boyutlar taşımasıyla dik-kati çeker. Kadın dindarlığının erkek dindarlığından farklılaşarak değişik bir şekilde tezahür etmesi, onun sahip olduğu toplumsal kimlik ve konumla elbette bağlantılıdır. Kadınların toplumda üstlendiği roller, toplumsal münasebetleri, entelektüel düzeyleri, eğitim durumları, erkek aktörlerle etkileşimleri, aile, iş yeri ve sokaktaki statü ve pozisyonları, köylü ve şehirli veya kentli oluşları gibi durumları; onların dinî zihniyet, tutum ve fiillerinin meydana

¹⁸ Okumuş, “Kadın Dindarlığı”, 14-25.

gelişinde etkide bulunur. Söz konusu durumlarla ilişkili olarak kadınların dindarlığının içeriği, biçimi, tonu veya yoğunluğu ile şiddetinde çeşitlenmeler ve farklılaşmalar meydana gelir. Kadının toplumsal boyutta aktif bir şekilde hareket ettiği ve konum aldığı durumlarda sahip olduğu dindarlık, pasif olarak hareket ettiği ve konum aldığı durumlardakine kıyasla daha farklı gerçeklik kazanır.

Yukarıda da belirtildiği üzere kadına özgü dinî yaşantıya işaret eden kadın dindarlığı, kadının toplumsal pozisyon veya statüsüyle doğrudan ilişkilidir. Toplumun kadına yüklediği anlam, atfettiği veya verdiği toplumsal statü, kadın dindarlığının şekillenmesinde tesiri yüksek bir etkidir. Örneğin kadınların eğitim durumları veya düzeylerinin yüksek olduğu, çalışma alanında etkili oldukları, kamusal alanda güçlü bir şekilde varlık gösterdikleri bir toplumsal evrende, kadın dindarlığının toplum sahnesinde daha görünür bir hale kavuştuğu ve etki durumlarının daha kuvvetli olduğu müşahade edilir. Bu durumdaki kadın dindarlığı, câmilerde cemaat namazlarında, câmi hizmetlerinde, çeşitli dinî etkinliklerde, sivil toplum kuruluşlarında, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi din hizmetlerine dayalı kuruluş ve organizasyonlarda hissedilir ölçüde açığa çıkar. Anlaşılmaktadır ki, geleneksel toplumlarda geçerli kadın dindarlığı ile modern toplumlarda geçerli kadın dindarlığı, çeşitli boyutlarıyla farklı olurlar. Kadının dinî toplumsallaşma vetiresinde daha çok halk dindarlığını teyit eden toplumsal ve kültürel evrenlerde bulunduğu ortamlarda kadın dindarlığı tipi, erkek dindarlık tipine kıyasla toplumsal hayatta nispeten daha az hissedilir bir varlığa sahip bulunur. Fakat kadın, sosyalleşme sürecinde daha çok erkeğe ait olan sosyal konumu paylaştığı ölçüde dindarlığında da dominantlığını hissettirir. Yine birinci halde eğitim durumunun düşük düzeyde oluşuna da paralel olarak kadın dindarlığında biçimcilik, hurafe, hatta büyü, falcılıkla karışık bir tür dinsellik öne çıkar. İkinci halde ise tersi olur.¹⁹

Kadın dindarlığı, toplumda farkındalık oluşturan kendi farkındalığına sahip bir dindarlık tipi olarak sadece kadınlar üzerinde değil, bütün toplum üzerinde etkili olur.

Mezkur İlahiyat öğrencilerinden biri (kadın kategorisi, 3. Sınıf) (15) 7 Kasım 2016 tarihinde e-posta ile gönderdiği mesajda şunları ifade etmiştir:

¹⁹ Okumuş, "Kadın Dindarlığı", 14-25.

Kadın toplumdaki yeri açısından son derece önemli bir konuma sahiptir. (...) Kadın dindar ve ahlaklı olduğunda toplumlar da dindar ve ahlaki düzeyleri yüksek olur. Kadın ilk eğitici olarak çocuğuna dindarlığı ve güzel ahlakı öğrettiğinde toplumların refah düzeyi yüksek olur. Kadın dindarlığı toplum dindarlığı demektir. Dindar toplumların ahlaki düzeylerinin de yüksek olması beklenen bir durumdur. Bu nedenle kadının dindarlığı göz ardı edilemeyecek en büyük bir etkidir.

Bu ifadelerde belirtilen hususlara yaklaşım kabul edilir veya edilmez, burada önemli olan, kadın dindarlığının toplum için önemine yapılan vurgudur.

Belirtmek gerekir ki, İslamî bağlamda kadın dindarlığının sosyolojisinden bahsetmek, aslında aynı zamanda bu sosyolojik gerçekliğin ortaya çıkmasında İslam'a göre kadının konumu,²⁰ örneğin İslam'da sosyal hayatta kadının yeri,²¹ İslam'da kadının çalışma durumu²² üzerine inanç ve algıların etkisinden söz etmek demektir. Çünkü bu noktada hem bizzat Müslüman kadınların kadın anlayışı, hem de Müslüman erkeklerin kadın anlayışı bu sosyolojisinin gerçeklik bulmasında oldukça etkili olur.

Kadın dindarlığının sosyolojik düzlemde kendini göstermesi bağlamında yukarıda belirtilen hususları teyiden işaret edilmesi gereken bir nokta da, kadın dindarlığındaki kadınsılıktır. Kadın dindarlığı tabiatı gereği, kadınsı bir dindarlıktır; zira cinsiyet kategorisi itibarıyla kadınlara özgü bir dindarlıktır. Nitekim 08.11.2016 tarihinde 12.00-13.30 saatleri arasında 11 kişilik lisansüstü öğrencisiyle (7'si kız, 4'ü erkek öğrenci) yapılan grup görüşmesinde (1) öğrenciler, kadın dindarlığının kadınsılığını vurgulamışlardır.

Yine aynı grup görüşmesinde bir erkek öğrenci (öğretmen, yüksek lisans öğrencisi), kadınların dinî kıyafetleriyle, dinî tutum ve davranışlarıyla, dinî birtakım takılarla veya takılardaki dinî sem-

²⁰ Bkz. Ali Özek, "İslam Nazarında Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 69-72.

²¹ İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz (Haz.), *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005); Ahmet Tabakoğlu, "Batıda Aile ve Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 177-198.

²² Mustafa Baktır, "İslam'da Kadının Çalışma Şartları", *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 121-148; Hayreddin Karaman, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 333-348.

bollerle söz konusu kadınsılığı görmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE KADIN DİNDARLIĞI

Hz. Muhammed (sav), Kur'an'dan aldığı talimatlarla kadının toplumsal hayatta etkili varlık olarak yer alması için çalışmış ve kendi hayatı süresinde bunda başarılı da olmuştur. Rasûlullâh, kendisinden sonra da kadının İslam toplumundaki konumunun daha iyi düzeylere erişmesi görevini İslam ümmetine vermiştir. Kur'an ayetleri ile hadislerde İslam'ın kadına verdiği yüksek değer, cahiliye dönemiyle karşılaştırıldığında daha net fark edilmektedir. İslam'da kadına verilen bu yüksek değere bağlı olarak kadının toplumsal statüsünün sürekli geliştirilmesi ve kadınların erkeklerle birlikte toplumu birlikte inşa etmeleri istenmiştir.²³

Kadının dünya hayatında toplumsal bir varlık ve birey olarak durumunun iyileştirilmesi, kadının insan olarak toplum meydanına çıkması, tabiatıyla yolu, kadının dinî hayatının, dindarlığının sosyal bir nitelik kazanmasına da açmıştır. Nitekim Sahabe döneminde bu görülebilir. Sonraki süreç ve devirlerde kadının, değişen şartlara bağlı olarak kimi zaman negatif etkilenecek sosyal konumundan bir kısım kazanımları elinden çıkardığı ve toplumsal alanda yeterince varlık gösteremediği durumlar olduğu söylenebilir. Bunun sebebinin, İslam'ın kendi ana kaynakları olduğu söylenemez; fakat değişen din anlayışı ve kültürel bir takım etkilerin bu noktada önemli bir etken olduğunu belirtmek gerekir. Kadın, sosyal hayattan uzaklaştıkça, kadın dindarlığı da toplumsal tezahürleriyle kendini göstermekten uzaklaşmıştır. Denilebilir ki, *toplumsal değişim* kadını ve kadın dindarlığını etkilemektedir.

Türkiye'de *modernleşme doğrultusunda gerçekleşen değişim*, belki de en açık etkisini kadın kategorisi üzerinde göstermiştir. Yenilik, çağdaşlık, ilerleme, modernlik, hatta gelişmişlik yaklaşımları, hep kadın üzerinden sergilenmektedir. Bundan dolayı kamusal alanda varlık göstermesinden kıyafet biçimine, eğitim düzeyinin yükseltilmesinden cemaatle kılınan namazlara katılmaya kadar pek çok konuda kadın, tartışmaların mihrine yerleşmektedir. Nasıl yaklaşırsa yaklaşılsın, son tahlilde Türkiye'nin değişimi, kadın odaklı gerçekleşmeye devam etmektedir. Bugün kadın dindarlığı

²³ Okumuş, "Kadın Dindarlığı", 14-25.

denilen olgu, Türkiye'nin yaşamakta olduğu büyük değişimden bağımsız ele alınamaz.

Kadın dindarlığının, kadınların değişimle toplumsal sahnede çeşitli rollerle pozisyon almaları ve görev yapmalarından olumlu mu yoksa olumsuz mu etkilendikleri konusu da önemlidir. Bu konuda Araştırmacının kadın kategorisinde İlahiyat lisans mezunu bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmene (1) e-posta ile sorduğu “Kadın dindarlığının değişim gerçeğiyle etkileşimi hakkındaki gözlemlerinizi yazabilir misiniz?” sorusuna 7 Kasım 2016 tarihinde aldığı cevabı getirmek faydalı olabilir:

Moda ve medyanın etkisiyle özellikle kadınların tesettürü bakımından on-on beş yıl öncesine göre hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Dinin emri olan tesettürden ziyade moda renklerine ve çizgilerine uyan, etrafındakilerin ve toplumun onayladığı giysiler tercih edilmektedir. Kadınların çalışma hayatının getirdiği sıkıntılar sebebiyle ibadetler konusunda da zafiyetler yaşanmaktadır. Dünyevileşmenin hızla yaşandığı bu dönemde kadınlarda dini hassasiyetler gitgide azalmaktadır.

db | 139

Bu görüşle, cinsiyet itibarıyla kadın kategorisinde bir İlahiyatçının, son on beş yılda Türkiye’de meydana gelen değişimden kadın dindarlığının olumsuz etkilendiği yaklaşımı ortaya konulmaktadır.

08.11.2016 tarihindeki grup görüşmesinde (1) bir kız öğrenci (öğretmen, doktora öğrencisi), değişen kadın dindarlığından bahsetmenin önemine işaret ederek şöyle demiştir:

Değişen kadın dindarlığının yanı sıra erkek dindarlığı da değişimden üzerine düşen payı almaktadır. Gerek tesettürlerde, gerek anlayışlarda bu gözlemlenebilmektedir. Tokalaşmalar, erkeklerle daha rahat temaslar kurabilmeler, açık etkileşim yönü güçlü dindar kadın tiplerini, kadın giyimlerinin modernizasyonu, erkek kıyafetlerinin daha bir daralması vs. örnek olarak zikredilebilir.

Gruptaki diğer öğrencilerden biri (erkek kategorisi, öğretmen, yüksek lisans öğrencisi), “selâmün aleyküm veya “es-selâmü aleyküm” şeklindeki selam vermenin de kadınlar arasında ve kadınlarla erkekler arasında yaygınlaştığını belirterek bu görüşe destek vermiştir. Aynı şekilde diğer öğrenciler de değişimle birlikte değişen

bir kadın dindarlığı olgusundan bahsetmek gereğini dile getirmişlerdir.

Kentleşme, Kimliklenme ve Kadın Dindarlığı

Kadın dindarlığının Türkiye’de işaret edilen değişim ekseninde bağıntılı olduğu en mühim süreçlerden biri *kentleşme*dir. Kentleşmeyle birlikte daha önce de belirtildiği gibi kadının eğitim düzeyindeki artış, ekonomik hayata katılımındaki yoğunluk, toplumsal hareketlerin içindeki etkisinin artışı, siyasete iştirakindeki aktiflik gibi önemli hususlarla kadın dindarlığı arasında sıkı bağlantılar vardır. Türkiye’de kentleşme, aynı zamanda *kadının yeni-dindarlaşma süreci* demektir. Kentte toplumsal hayatta aktif olarak yer alan kadın, dindarlığını da buna paralel olarak dönüştürmektedir.

Hakikaten Türkiye’de yeni dindar kimliğiyle kadın, mühim boyutlarda sosyal etki ve akislere sahip olmaktadır. Evinin içinde oturan tipik bir ev kadını değil, toplumsal dünyanın içinde, hatta merkezinde, en alt statü ve konumdan en üst statü ve konuma kadar, evde annelik yapmaktan iş yerinde yöneticiliğe, hatta devlet yönetimine kadar her pozisyonda etkili olan kadın, kimliğine sahip biri olarak, toplumun kadın anlayışının, dindarlık algısı ve dinî yaşantısının dönüşümünde kayda değer roller icra etmektedir. Husesen medyanın tesiriyle kadının köy, hatta mezralarda bile farklı kimliklerle tezahür etmesi, kadın dindarlığının kentli olmayan tiplerinde de dönüşümün gerçekleşmesinde etkide bulunabilmektedir.²⁴

Kentleşme süreciyle dindar kadın, kentte, yeni bir yaşam ve yaşam tarzıyla karşı karşıya gelmekte ve modern hızlı hayat şartlarıyla yaşamayı öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu süreçte kadın, bir taraftan dindarlığında birtakım dönüşümler yaşarken, bir taraftan da dindar kimliğiyle kendini muhafaza etmenin gayretine düşmektedir. Türk modernleşmesine paralel olarak kadın dindarlığında ortaya çıkan değişimle birlikte, kentte, dindar kadının anne olduğu ailede çocuk sayısı düşmektedir. Annenin toplumda daha çok var olma isteğine paralel olarak da çocuklarını erken çocuk veya okul öncesi eğitim kurumlarına, mesela kreşlere ve ana sınıfı ya da anaokullarına gönderme durumları da artış göstermektedir.

²⁴ Okumuş, “Kadın Dindarlığı”, 14-25.

Bununla da ilişkili bir şekilde aile içinde ve dışında erkek ve kadının rollerinde kayda değer değişimler meydana gelmektedir.

Kadının kent hayatına aktif iştirakiyle de bağıntılı bir şekilde kendini gösteren kadın dindarlığı, bazı marjinal, aykırı veya orijinal yaklaşım ve tavır alışlarla erkek karşısında konumlanmaya yol açan bir takım meydan okumaları içinde barındırsa da, aslında genellikle *erkek dindarlığını* teyit eden, güçlendiren, hatta meşrulaştıran ve zenginleştiren bir özellik sunmaktadır. Hatta erkek dindarlığındaki değişim ve yenileşmelerin gerçekleşmesinde de rol üstlenmekte veya oynamaktadır. Bu şekilde belki de bütün toplum, kadın dindarlığı vasıtasıyla bir *dindarlık dönüşümü* tecrübe etmektedir.

Kadın dindarlığının yeniden kurulmasıyla toplumsal hayata yansıyan önemli hususlardan biri de, kadının yeni bir kimlikle içinde yer aldığı toplumda, postmodern çoğulcu bir yaklaşımla farklı kimliklerden olan insanlarla yeni bir ilişki biçimi geliştirmesidir. Bu ilişki biçimi, kadın dindarlığının, kendini farklı şekillerde ifade eden, farklı kimliklendiren kadınlar ve erkekler üzerinde de bir tür *dindarlaşma* diyebileceğimiz bir etkide bulunmasını intaç etmektedir. Kendini dindarlıkla birlikte ifadelendirmekten kaçınan bazı birey ve grupların, Türkiye'deki kadın dindarlığının yeni durumunun etkisiyle artık kendilerinin de dindar olduklarını ifade etmeleri, cenaze namazlarında saf tutmaları, bazı dinî faaliyetlere katılmaları vs. bu etkinin boyutlarını göstermektedir.

Eğitim, Bilgi ve Kadın Dindarlığı

Türkiye'de toplumsal değişimle birlikte kadın dindarlığının yeniden biçimlenmesinde en mühim etkenlerden birinin, *eğitim-öğretim* ve *bilgi* olduğu söylenebilir. Bugün Türkiye'de eğitim ve bilgiye dayalı olarak dinini yaşayan kadın, dindarlığın sosyolojik anlamda köylülük olmadığını, kentlilik olduğunu ve dolayısıyla kadın dindarlığının sosyal hayatın hemen bütün alanlarında kadınla birlikte bulunmasının son derece anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, dinin özünde şehirli olması ve dindar insanların eğitimsel, entelektüel ve kültürel düzeylerini arttırmasıyla ilgisi bulunmaktadır. İslam, Müslüman'dan gerçekte bilinçli olarak ibadet etmesini, dininin emir ve yasaklarına uymasını, toplumun bütün boyutlarında bilerek bulunmasını ve üzerine düşen görevleri yerine getirmesini ister. Denilebilir ki, bilgiden beslenen bir kadın dindarlığıyla, *kadınların popüler veya folk dindarlıkları*,

yerini daha farklı dindarlıklara, bilhassa *bilgiye dayalı, kitabî dindarlığa* bırakmaktadır.²⁵

Eğitim bağlamında kadın dindarlığı söz konusu olduğunda, eğitim alanında kadın dindarlığının sosyolojik yansımalarına da bakılmalıdır. Örneğin Diyanet'in yaygın din eğitimi alanında kız Kur'an kursları bu noktada zikre değerlidir. Hem bu kurslarda öğretmenlik yapan kadın hocalar, hem de öğrenciler açısından konu ele alındığında, önemli hususlar ortaya çıkar.

Kamusal Alanda Kadın Dindarlığı ve Kadın Dindarlığında Toplumsal Görünürlük

Cumhuriyet tarihi bir bakıma kadının inancı ve hayat tarzıyla kamusal alanda varlığının ölçüsüne dair tartışma, gerilim ve yakıcı mücadelelerle eşdeğerdir.²⁶ Fakat bugün kadın dindarlığı, kadının sosyal hayatın hemen hemen her boyutunda var olmasına bağlı olarak ailenin sınırlarıyla veya daha farklı dar sınırlarla kayıtlı olmadığı, toplumsal ve kamusal tesirini gittikçe daha güçlü hissettirdiği görülmektedir. Müslüman kadın, toplumun neresinde varlığını ortaya koyarsa, orada doğal olarak dindarlığına da görünürlük kazandırmakta ve onunla ilişkili içinde yaşadığı toplumda dindar bir kadın kimliği ve kişiliği sergilemektedir.

Kadının toplumsal görünürlüğü, kamusal alanda kadın dindarlığının varlık kazanmasında oldukça önemli bir etkidir. Aslına bakılırsa, tersinden söylemek de doğru olur: Kamusal alanda kadın dindarlığı, kadının toplumsal görünürlüğünün etkili ve geniş bir şekilde gerçekleşmesinde önemli bir etkidir.

Modernleşme sürecinde elde edilen modernlik durumlarında kadınların çalışma hayatına girişlerindeki artış, eğitim alanında, okullarda, üniversitelerde öğrenci veya eğitimci/öğretmen olarak sayısal artışları, dinî hizmet yapan ve alan konumlarda kadının daha fazla yer alışı, belki modernliğin yapısı gereği imaj ve görüntü özelliği, psikolojisi ve kültürünün kadının dinî hayatıyla birlikte toplumsal görünürlüğünü arttırması gibi durumlar, kadın dindarlığının kamusal alanda daha fazla varlık kazanmasına ve dolayısıyla daha yüksek bir toplumsal görünürlük düzeyine erişmesine yol açmıştır.

²⁵ Okumuş, "Kadın Dindarlığı", 14-25.

²⁶ Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*.

Türkiye’de Müslüman kadınların dinî kimlikleriyle kamusal alanda ve toplumsal sahnede güçlü bir varlık kazanmalarının yansımalarına bakılırsa, mescid ve cami gibi ibadet yerlerinde, ekonomik alanlarda, siyasette, eğitimde, hukukta vs. kadın dindarlığının görünürlüğü daha iyi anlaşılabilir. Örneğin camilerde namaz kılan kadın cemaatin, sayısal olarak artış göstermesi, en azından kadınlarda cami kültürünün oluşması, ihtiyaca binaen alışveriş merkezlerinde kadın mescidlerinin açılması, kamu ve özel işyerlerinde kadın mescidlerin açılması, kafelerde, çay bahçelerinde, alışveriş merkezlerinde vs. dindarlık düzeyi nispeten yüksek kadınların varlığı, kadınların dinî kimlikleriyle siyasete aktif katılımı gibi durumlar, bu bağlamda zikredilebilir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, dindar kadınların yeterince toplumsal hayatta yer almadıklarını, toplumsal hayatta geri planda kaldıklarını, aktif olmadıklarını düşünenler de var. Örneğin 27.10.2016 tarihinde belirtilen İlahiyat Fakültesi’nde kadın dindarlığıyla ilgili soruya yazılı cevap veren öğrencilerden biri (erkek öğrenci) şunu yazmıştır:

Türkiye’de kadın hiçbir işte çalışmadan kocasını evde bekleyip çocuklara bakmalı gibi algılar önplana çıkmaktadır. Halbuki dinin emirlerine aykırı olmamak şartıyla kadın çalışabilir.

Aynı öğrenci grubundan ikisi (biri kız, diğeri erkek öğrenci) de benzer bir görüş ortaya koymuştur.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye’de kadının çalışması, ev hanımı olması, çocuk sahibi olup olmaması, çocuk sayısı, dinî kurumlarda hangi pozisyon ve işlerde çalışması gibi hususlar, kadının toplumda, toplumsal sahnede ve kamusal alanda var olmasının boyutlarıyla ilgili bir konudur. Acaba kadınlar, hangi düzey ve düzlemlerde toplumda vardır? Ayrıca toplum, kadının toplumdaki yerinin ne olması gerektiğine dair ne düşünmektedir? Bu noktada Türkiye’de dindarlıkla ilgili bir çalışmada (Akşit vd.: 2012: 512) kadının toplumdaki yerine ilişkin sorulara alınan cevaplara bakıldığında, görülmektedir ki, soruya muhatap olanların %30.4’ü kadınların ev dışında çalışmaması gerektiğini, %42.5’i çocuk sahibi olan kadınların çalışmak yerine çocuklarına bakması gerektiğini, %45.8’i işsizliğin olduğu durumlarda iş önceliğinin erkeklere verilmesi ger-

ektiğini düşünürken %44.7'si kadının ev dışında çalışmaması gerektiği görüşüne katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Modernlik, Modernleşme ve Kadın Dindarlığı

Modernlik olgusunun kadın dindarlığıyla önemli etkileşimleri mevcuttur. Özellikle geleneksel toplumsal yapıdan modern toplumsal yapıya doğru evrilme sürecindeki Türkiye örneğinde olduğu gibi modernleşme, bütün toplumu etkilediği gibi kadın dindarlığını da etkilemektedir. Aynı şekilde kadın dindarlığı da modernleşmeyi etkilemektedir.

Daha da önemli bir husus, Türkiye'de modernlikte ve modernleşme sürecinde kadın, en çok sembolleştirilen, hatta nesneleştirilen bir konumda tutulmuş; modernleşme projeleri kıyafetinden tutun, zihniyet dünyasına kadar kadın üzerinden yürütülmüştür. İlginçtir ki geleneksel dindarlığın dışına çıkması üzerinden çağdaşlığı veya modernliği, hatta sekülerliği kadını ele alan ve savunanlara ve dolayısıyla İslam'ın veya bazı İslamî hükümlerin/gereklerin çağdışılıkla eşdeğer olduğunu ileri sürenlere karşı İslam'ın ne kadar çağdaş ve modern olduğunu savunanlar da bunu kadın üzerinden, İslam'ın kadına verdiği değer üzerinden yapmaktadırlar.²⁷ Bir bakıma İslam'ın modernliğe uygunluğu görüşünü kadın üzerinden meşrulaştırmaktadırlar.

Modernleşme bağlamında kadın söz konusu olduğunda en önemli husus da kadının kamusal alanda varlığı konusudur. Modernleşmenin temel göstergelerinden biri olarak görülen kadının kamusal alana çıkışı,²⁸ İslam'ın hem içinden hem de dışından çeşitli ilgi çekici tartışmaların, ele alışların ve yaklaşımların konusu olmaktadır.

Modernleşme sürecinde modernliği, bu sürece dâhil olmayı, özellikle kendine özgü, yerel veya milli modernleşme ve modernlik çizgisi anlayışıyla dindarlığıyla uyumlu gören, hatta dindar kimliğine modernliği ekleyen dindar kadınların, hem bireysel düzlemde hem de bir dinî cemaat veya hareket mensubu olarak bunu yapan

²⁷ Bkz. Çiğdem Akgül, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nun 2000 Yılından İtibaren Kadın ve Aileye Yönelik Süreli ve Basılı Yayınlarının Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013); Zehra Yılmaz, *Dişil Dindarlık İslâmcı Kadın Hareketinin Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015); Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın* (Ankara: KBY, 2001).

²⁸ Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu* (İstanbul: Açılım Kitap, 2004).

dindar kadınların varlığını da hatırlamak mümkündür. Bu noktada dindar kadınların bazılarının modernlikle dindarlığı uzlaştıran dinî hareketlere daha fazla meylettikleri söylenebilir. “Özellikle de aktif kadınlar arasında, Batılı olmayan bir modernlik anlayışını benimseyen başka bir grup dikkat çekmektedir: Çoğunlukla genç, eğitilmiş ve orta tabakaya ait kadınlardır bunlar. Kamusal alanın modern kurumlarında –üniversiteler, kamusal alanda çalışma, parlamento- İslamî giysilerle simgelenen kendi kimlikleriyle yer almayarak, kendilerini bu şekilde kabul ettirmeye çalışmaktadırlar.”²⁹

Genel anlamda bütün Müslümanların ve Müslüman kadınların modernleşme sürecinde yaşadıkları, özelde ise Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Müslümanların ve Müslüman kadınların yaşadıkları, kadın dindarlığı konusunda çok ciddi ve mühim boyutlar içermektedir.

Modernleşme sürecinde kendini gösteren toplumsal değişim, kadın dindarlığını olumlu mu etkilemiştir olumsuz mu? Sekülerleşme yönünde mi etkilemiştir, tersine güçlenme veya canlanma yönünde mi? Bu sorunun cevabı, konuya nereden bakıldığıyla yakından ilgilidir. Olumlu etkilemiştir diyenler olduğu gibi olumsuz etkilemiştir diyenler de vardır. Sekülerleşme yönünde etkilediğini söyleyen olduğu gibi duruma göre güçlenme veya canlanma yönünde etkilediğini söyleyenler de olmuştur. Gerçekten de her iki şekilde etkilenimin olduğu durumların olması da mümkündür.

Söz konusu fakültenin erkek öğrencilerinden biri (1) 5 Kasım 2016 tarihinde yazdığı cevapta modernlik bağlamında kadın dindarlığına dair şöyle demiştir:

Kadının dindarlığını modernleşme de oldukça etkilemiştir. Kapalı toplum yapısına sahip Anadolu’nun iç kesimlerindeki kadınlarımızla modern hayata göre kendini şekillendirmiş bir kadın arasında oldukça önemli farklar vardır. En başta giyim tarzı, dini anlayış biçimi farklıdır. Modern toplumdaki kadınların giyim tarzı ne kadar İslam’a uygun! Ayrıca modern toplumdaki kadınlar haramlara daha yakındır. Mesela en azından çalıştığı yerde mahremi olmayan bir erkekle çalışır. Ama gelecekteki kadın ise evinde haramlardan uzak bir şekilde

²⁹ Heidi Wedel, *Siyaset ve Cinsiyet*, trc. Can Kurultay (İstanbul: Metis Yayınları, 2001).

yaşantısını sürdürür, ibadetlerini yerine getirmeye çalışır.

Bu düşüncede dile getirilen hususların daha ziyade modernizmin kadını olumsuz etkilemesiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Modernlik ve modern hayat, kadını daha farklı şekillerde de etkileyebilmektedir.

08.11.2016 tarihindeki grup görüşmesinde (1) bir kız öğrenci (memur, yüksek lisans öğrencisi), modernliğin kadını ve kadın dindarlığını etkilediğini ve dolayısıyla moderniteyle birlikte kadın dindarlığında ciddi değişimler gözlemlendiğini belirtmiştir.

ÇEŞİTLİ BOYUTLARDA KADIN DİNDARLIĞI

Kadın Dindarlığı ve Sosyalleşme

Nasıl ki genel olarak cinsiyet ile sosyalleşme arasında çeşitli biçim ve içeriklerde etkileşim varsa,³⁰ özel olarak kadın dindarlığı ile sosyalleşme ve dinî sosyalleşme arasında da etkileşim vardır. Kadın dindarlığı, kadının sağlıklı ve güçlü sosyalleşmesinde etkili olabileceği gibi, zayıf ve sağlıksız sosyalleşmesinde de etkili olabilir. Aynı zaman da sosyalleşme de kadın dindarlığının güçlenmesinde de zayıflamasında da etkili olabilir.

Kadın dindarlığının toplumsal görünürlük düzeyinin artması ve kamusal alanda güçlü bir şekilde varlık kazanması, kadının sosyalleşmesiyle de yakından ilgilidir. Kadın, tesettürle veya bazen tesettürsüz olarak, camiye giderek, çeşitli dinî eğitim çalışmalarına katılarak, toplantı, konferans, panel gibi dinî aktivitelere iştirak ederek güçlü bir sosyalleşme süreci yaşar. Bu güçlü sosyalleşme süreci de dönüp kadının dindarlığını besler, güçlendirir. Kadın dindarlığı sosyalleşmeyi, sosyalleşme de kadını çeşitli biçimlerde etkiler.

Tesettür/Başörtüsü ve Kadın Dindarlığı

Müslüman kadın dindarlığında tesettür, etkili bir unsurdur. Tesettürlü kadın, örneğin Türkiye’de doğal olarak dindarlık düzeyi yüksek biri olarak algılanır.

³⁰ Ejder Okumuş, “Din ve Sosyalleşme”, *Turkish Studies – International Periodical for Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic-*. 9/11 (Sonbahar 2014): 429-454.

Tesettür, dindarlık düzeyini nispeten yukarıda tutma çabasında olan veya öyle olduğunu düşünen kadının sosyalleşmesinde, toplumsal sahneye çıkmasında, toplumun kültürünü, ahlâkî değerlerini, normlarını, geleneğini vs. öğrenmesi ve içselleştirmesinde en etkili araçlardan biridir. Çünkü tesettürlü kadın, rahatça sokağa, toplumun içine, alışverişe çıkabilmekte, çeşitli toplantılara katılabilmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, bu her zaman böyle olmayabilir: Kimi kadınlar, hem tesettürlü oldukları, hem de görece yüksek dindarlık düzeyine sahip oldukları halde sosyalleşme konusunda zayıf kalabilmektedirler.

2 Kasım 2016 tarihinde mezkur İlahiyat Fakültesinde araştırmacının 42 kişilik bir grup öğrenciyle söz konusu fakültede yaptığı görüşmede bir kız öğrenci bugün Türkiye’de kadınların tercih ettiği biçimiyle tesettürün kadınların dindarlığında önemli bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Diğer öğrenciler de bunu teyit etmişlerdir. Bir kız öğrenci tesettürle kadın dindarlığının daha görünür olduğu ve bundan dolayı da gerek otokontrol, gerekse toplumsal çevrenin kontrol mekanizmalarının devreye girerek tesettürlü kadının tutum ve davranışları üzerinde denetim görevi ifa ettiğini söylemiştir.

db | 147

Bir öğrenci (kadın kategorisi, 4. Sınıf) (4) de, 6 Kasım 2016 tarihinde gönderdiği e-postada kadın dindarlığında tesettüre dair şunu ifade etmiştir:

Başka bir açıdan kadınlar için Allah’ın emri olan başörtüsü onların dindarlığını simgelerken erkekler için böyle bir simge mevcut değildir, yıllar önce de başörtüsü üzerinden dine karşı olan saldırıları hatırlamadan geçmek olmaz ki bu büyüklerimize yapılan büyük bir zulüm olmuştur.

27.10.2016 tarihinde 16.00-17.00 saatleri arasında zikri geçen fakültenin üçüncü sınıf öğrencilerinden 17 kişilik (7’si kız öğrenci, 10’u erkek öğrenci) bir grup ile yapılan görüşmede erkek öğrenciler, kadın dindarlığında tesettürün önemli bir unsur olduğunu belirtmişlerdir.

Yine 27.10.2016 tarihinde 18.00-19.30 saatleri arasında üçüncü sınıf öğrencilerinden 18 kişilik (10’u kız öğrenci, 8’i erkek öğrenci) bir gruba yazılı olarak cevap vermek üzere “Gözlemlerimize göre kadın dindarlığının Türkiye örneğinde öne çıkan özellikleri nelerdir?” sorusu yöneltildiğinde kız öğrencilerden 9’u, erkek

öğrencilerden 6'sı, yazdıkları cevapta tesettür veya başörtüsünün kadın dindarlığının en ayırt edici unsuru olduğunu ifade etmişlerdir.

Tesettür bağlamında kadın dindarlığında göz ardı edilmemesi gereken bir hususa mutlaka işaret etmek gerekir. O da şudur ki, Türkiye, Tunus, İran, Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkelerde kadının dindarlığının da, geleneksel oluşunun da, çağdaşlığının da ölçütü olan hususlar, kadının tesettürü, kimi zaman az da olsa erkeğin tesettürü üzerinden ortaya konulur, tartışılır, reddedilir veya kabul edilir, uygulanır.

Çalışma Hayatında Kadın Dindarlığı

Önemine binaen kadının çalışma hayatına katılması ile kadın dindarlığı ilişkisi üzerine de bazı hususlara işaret etmek faydalı olabilir. Kadın dindarlığı sosyolojisinde ister resmi, isterse sivil olsun kamusal alanda çalışan kadınların dindarlıkları, görünürlük kazanmakta ve tabii ki çalışmadan çeşitli düzeylerde etkilenmektedir. Hiç şüphesiz çalışma hayatı da kadın dindarlığından etkilenmektedir. Çalışan kadınlar, çalıştıkları kurum veya iş yerinde dindarlıklarının gerektirdiği şekilde taleplerde bulunmakta ve iş ortamı ona göre düzenlenebilmektedir. Düzenlenmiyorsa, kadın dindarlığı doğal olarak çıkış yolları aramakta, bulamazsa, olumsuz etkilenmektedir.

Kadının çalışması, çalışma hayatı ve ortamının dışında kalan zaman ve mekanlarda, bilhassa ailede de kadın dindarlığını etkilemektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden biri (1), konuyla ilgili sorulan bir soruya e-posta ile yazdığı cevapta kadın dindarlığı ile çalışma hayatı arasındaki etkileşimden şöyle bahsetmiştir:

Kadının eğitimi, toplum içindeki bulunduğu pozisyonu yaşadığı çevrenin etkisiyle dini anlayışı oluşur. Mesela; ben olaya şuradan başlamak istedim; çalışan kadının dini anlayışı çalışmayan kadına göre çok farklıdır. Yüksek derecede eğitim almış çalışma hayatına atılmış bir kadın dindarlığı yüzeysel bir şekilde algılar. Çünkü onun bir işi vardır ve ona göre hayatını şekillendirir. Mesela; bankada çalışan bir kadın ne kadar dindar olabilir veya dinini tam anlamıyla yaşayabilir. Sabah erken saatlerde kalkar, saat sekizde bankada işe başlar, yorgun argın bir şekilde akşam beşte eve gelir. Sonra bu kadının iş hayatının dışında bir de ev hayatı vardır. Evin

işlerini de ihmal etmemesi gerekir çamaşırı, bulaşığı, yemek yapması vs. Şimdi bu çalışan kadın hem işinde çalışacak hem evinde çalışacak hem de tam manasıyla ibadet edecek bunları bir arada güzel bir şekilde yürütmek her kadının harcı değildir ve işte bu yüzden kadının çalışmasına gerek yoktur; çünkü kadın evinde ev işlerini yapıp, kocasına itaat edip, geri kalan zamanını da ibadetle geçirebilir. Diğer taraftan çalışan kadın zaten enerjisinin çoğunu işinde harcayacak ve eve gelince de ne kadar ibadet edebilecek, ne kadar çocuğuna annelik yapabilecek, kocasına karşı ne kadar görevlerini yerine getirebilecek. Bizim aslında olayın bu yönüne bakmamız lazım.

Ailede Kadın Dindarlığı

Ailede kadının dindarlık düzeyi, eş de dahil aile bireylerini çeşitli biçimlerde etkiler. Türkiye’de aile içinde başta anne olmak üzere kadın aktörler, çocuğun dinî sosyalleşmesinde çok daha fazla etkili ve işlevsel olurlar.³¹ Bu durum gerçekten de çocuk eğitiminde etkisini gösterir. Bilhassa kadının ailede daha etkili olduğu, daha fazla rol üstlendiği Türkiye gibi ülkelerde kadın, din konusunda çocukları daha çok etkiler, yönlendirir. Anne olarak çocuğunun din eğitiminde oldukça etkili olur. Bu, özellikle çalışmayan kadınlar için geçerlidir; zira çalışmayan kadın aile içinde sürekli çocuğuyla birlikte vakit geçirir, çocuğunun her şeyiyle ilgilenir.

Yukarıda belirtildiği gibi sınıf ortamında mülakat yapılan söz konusu İlahiyat öğrencilerinden ikisi kadın dindarlığının çocuk eğitiminde kadını daha etkili kıldığını söylemiştir. Aynı fakültede grup halinde mülakat yapılan öğrencilerinden biri (1) ise yazdığı cevapta kadın dindarlığı ile çalışma hayatı arasındaki etkileşimden şöyle bahsetmiştir:

Bence bir toplumu inşa eden unsurların başında aile gelir, toplumun oluşması ailede başlar. Baba ailesinin rızkını kazanmak için günün çoğu kısmını dışarıda geçirir, çocuğa eğitimi de burada daha çok anne verir, anne kendi dindar yaşamıyla çocuğuna örnek olur, çocuğunu dini temellere oturmuş bir ahlakla eğitir. Annenin verdiği dini eğitim ne kadar iyi olursa, çocuk babasından da aldığı dini eğitimi üzerine koyarak dini

³¹ Okumuş, “Din ve Sosyalleşme”, 429-454.

hayatını şekillendirir. Bunun için çocuğun dini eğitiminde annenin rolü oldukça önemlidir. Tabi burada annenin de doğru, yeterli dini eğitime sahip olması gerekir. Eğer yeterli dini eğitimi almayan ve dini hayatını yaşamayan bir annenin çocuğu da dini eğitimini yeterince alamayacağı için, çocukta dine karşı bir soğukluk olacak, sonradan da dini vecibelerini yerine getirmede zorluklarla karşılaşacak; çünkü yeterli dini eğitimi almadığından dolayı sonra zorluk çekecek ve bu da çocuğun dinden uzaklaşmasına yol açacak. İşte dindar olan bir kadının toplumu etkilemesi böyle bir şeydir.

İlahiyat fakültesinin 3.sınıf öğrencilerinden biri (erkek kategorisinde) (2) 6 Kasım 2016 tarihinde e-posta ile yazdığı cevapta kadın dindarlığı kavramsallaştırmasından şöyle bahsetmiştir:

Toplum aileden meydana gelir. Kadının toplumdaki yerini; onun aile içerisindeki yeri belirler. Dolayısıyla aileden doğan sosyal konum kadının dindarlığında güçlü bir etmendir. Kadın yapısı itibarıyla erkekle eşit konumda değildir. Din, bu eşitsizlikten dolayı kadına ve erkeğe farklı sorumluluklar yüklemiştir. Sorumlulukların farklı olması dindarlıkların da farklı yönler de gelişim göstermesini doğurmuştur. Bir kadının iyi bir eş, iyi bir anne olması ailenin ve dolayısıyla toplumun yararında olan bir durumdur. Bunun tam tersi ise toplumun zararına olan bir durumdur. Kadının iyi bir eş/anne olabilmesi için İslam dini onları bu konuda teşvik etmiştir...

Yine aynı fakültenin öğrencilerinden biri (kadın kategorisi, 4. Sınıf) (4), 6 Kasım 2016 tarihinde gönderdiği e-postada kadın dindarlığında aile boyutuna dair şunu ifade etmiştir:

Kadın dindarlığı toplum dindarlığını doğuran büyük bir etkendir. Çünkü toplumun en küçük yapısı olan aile de en büyük eğitici annedir.

Bir başka öğrenci (Kadın kategorisi, 3. Sınıf) (15), 7 Kasım 2016 tarihinde e-posta ile gönderdiği yazısında şöyle demiştir:

Kadın toplumdaki yeri açısından son derece önemli bir konuma sahiptir. Şöyle ki kadın denilince aklımıza ilk gelen annelik kavramıdır. Anne ise toplumların inşasında temeli oluşturur. Bir bireyin kişiliğinden tutun da toplumdaki konumuna kadar annenin ettiği tohumların

meyvesi vardır. Bireyin dindarlığında da annenin emeği göz ardı edilemez. Annenin bebeği ağladığında ona hemen karşılık vermesi bile bebekteki Allah'ın sevgisini olan güvenini ölçmektedir. Annesinin merhameti bebekteki Allah'ın merhametini ölçmekteki bir araçtır. Annenin çocuğuna 7 yaşına kadar namaz kılmayı öğretmesi hadislerde emredilmiştir. Ki sadece yapmalısın demek, öğretmek yetmez aynı zamanda örnek olmak gerekir. Çocuklar dindarlığını büyük ölçüde ailelerindeki geleceğe göre öğrenmekte ve yaşamaktadırlar. Bu taklidi bir seviye olsa bile duygu açısından dindarlık duygusunu tatmış olması çocuk için önemli ve ergenlikte kendi oluşturacağı Allah ile olan ilişkisinde önem arz etmektedir.

08.11.2016 tarihinde 11 kişilik grup görüşmesinde (1) bir kız öğrenci (İlahiyat mezunu, öğretmen, yüksek lisans öğrencisi), konuyla ilgili olarak şöyle demiştir:

Ailede kadına daha fazla sorumluluk yüklenmektedir. Dolayısıyla çocuğun din eğitiminde, aile bireyleri arasındaki ilişkilerde, eş ile ilişkilerde dinî açıdan kadın daha etkili olmaktadır.

db | 151

Gruptaki iki diğer kız öğrenci (İlahiyat mezunu) de bu görüşe katıldıklarını ifade etmişlerdir. Diğerleri bu konuda bir fikir beyan etmemişlerdir.

Kadın dindarlığının aile boyutunda önemli bir nokta da karı-koca ilişkilerinde kadının pozisyonudur. Kadının kocasına itaati veya itaatsizliği, kadının boşanma hakkının olup olmadığı gibi hususlar, bu noktada önemlidir. Nitekim 27.10.2016 tarihinde öğrencilerden ikisi (erkek öğrenci), Türkiye'de kocasına itaat etmenin, kadın dindarlığının bir gereği olduğu algısının olduğunu belirtmişlerdir.

Siyaset ve Kadın Dindarlığı

Siyaset, kadın dindarlığının kendini farklı biçimlerde gösterdiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların siyasal katılımının oranına göre kadın dindarlığının siyasete yansımaları gözlemlenebilir. Özellikle aktif siyasetle ilgilenen, siyaseti meslek edinen, bir partide siyasal görevler üstlenen kadınların, tesettürleriyle ve diğer dinî boyutlarıyla özgürce siyaset yapmaları, söz konusu görevlerini ifa etmeleri, kadın dindarlığı açısından zikre değerdir.

Türkiye örneğinde dinî kimlik sahibi kadınların siyasetle imtihanları yaklaşık son 100 yıldır çok büyük, sancılı, gergin, yakıcı, engelleyici olmuştur. Sadece başörtüsü konusunda dahi kadınların yaşadıkları problemler, ciltler dolusu çalışmayı gerektirir.

Bu noktada önemli bir husus, dindar kadınların siyasetle ilgilenmeleri, yönetici olmaları, bakanlık yapmaları gibi konulara yaklaşımlardır. Belirtmek gerekir ki dindarlık düzeyi nispeten yüksek erkek ve kadınlardan kadınların siyasetin bütün veya çoğu pozisyonlarında görev alabilecekleri görüşüne sahip olanların bulunduğuudur.³²

Kadın Dindarlığı ve Medya

Kadın dindarlığının şekillenmesinde medyanın, televizyon ve radyo başta olmak üzere gazete, dergi, internet medyası, sosyal medya, cep telefonu gibi iletişim organlarının etkisini de gözlemek önemlidir. Toplumun önemli bir bölümünü oluşturan kadınlar, medyadan gerek dinî içerikli yayınlardan gerekse genel anlamda her türlü yayınlardan etkilenmekte ve bu da kadın dindarlığının şekillenmesinde rol oynamaktadır.

DİN HİZMETLERİ VE KADIN DİNDARLIĞI

Kadın dindarlığının en belirgin tezahürlerinden biri de, din hizmetleriyle ilgili alanlarda görülmektedir. Kadınlar, resmi ve gayri resmi dinî organizasyon veya kuruluşlarda ücretli yahut gönüllü olarak çalışmakta, bu kurum ve kuruluşlar kanalıyla da dindarlıklarını ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda dindar kadın, evinde oturarak *ömür tüketen* bir kadın olmayı tercih etmemektedir. Böylece kadın dindarlığı da, kendini tezahür ettiren özne, yani kadın ile birlikte dışarda, kamuda, toplumsal sahnede, kadının gittiği her yerde var olmakta, nesnelleşmekte veya dışsallaşmaktadır. Kadın dindarlığının bu şekilde görünür olması, dindar kadının toplumsal muhitiyle dindarlığı üzerinden yeni bir münasebet üretip geliştirmesine, yeni tutum ve vaziyet alışlara, yeni davranışlar ortaya koymasına, yeni yakınlaşma ve uzaklaşmalara, yeni anlamalara yol açmaktadır.³³

Kadın dindarlığı noktasında din hizmetleriyle ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığının kadınlara özel din hizmetlerini zikretmek

³² Wedel, *Siyaset ve Cinsiyet*.

³³ Okumuş, "Kadın Dindarlığı".

gerek. Diyanet'in kadrosunda kadın vatandaşlara yönelik hizmet alanlarında görev yapan kadınlar bulunmaktadır.³⁴ Bunlar, kadın vaizler, Kız Kur'an kursu kadın öğreticileri, bazı müftülüklerdeki kadın müftü yardımcılarıdır. Bunlar, gerek cami içinde, gerekse cami dışında, gerek Kur'an kurslarında, gerekse farklı yerlerde, gerek müftülüklerde, gerekse müftülük dışında, gerek aile irşat ve rehberlik bürolarında veya merkezlerinde, gerekse daha farklı mekânlarda kadınlara dinî konularda hizmet vermektedirler.

Din hizmetleri kapsamında sivil toplum kuruluşlarının ve dinî grupların sivil din hizmetlerinde kadınlara yönelik çalışmaları zikretmek gerek.

Din hizmetleri bağlamında kadın dindarlığında hem hizmette görev alan kadınların, hem de bu hizmetlerden yararlanan kadınların dindarlığı söz konusudur ve dolayısıyla ikisi ayrı ayrı ele alınacak kadar geniş konulardır.

Din hizmetleri bağlamında özellikle vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının, cami derneklerinin düzenledikleri hayır amaçlı kermesleri de zikretmek gerek. Çünkü Türkiye'de başlı başına bir kermes geleneğinden ve kültüründen söz etmek mümkündür. Bu kermeslerin neredeyse tamamında düzenlenmesinden yürütülmesine, ürünlerin toplanması veya üretilmesinden satışına kadar kadınlar rol almaktadır.

08.11.2016 tarihinde grup görüşmesinde (1) bütün öğrenciler, kermesin kadın dindarlığının önemli parçası olduğunu söylemişlerdir.

DİNÎ GRUPLARDA KADIN DINDARLIĞI

Çeşitli sebeplerle ve etkenlerle kadınların dinî gruplara, cemaatlere, hareketlere ve tarikatlara yöneldikleri söylenebilir. Türkiye'de bazı araştırmaların bulgularına³⁵ göre kadınlar, ritüalistik, mistik ve sufistik konulara, erkeklerden çok daha ilgi göstermektedirler. Araştırmacının gözlemlediği bir beldede (K. Maraş'ın Tü-

³⁴ Bkz. Chiara Maritato, "Reassessing Women, Religion and the Turkish Secular State in the Light of the Professionalisation of Female Preachers (Vaizeler) in Istanbul", *Religion, State and Society* 44/3 (2016): 258-275.

³⁵ Bkz. Fatma Baynal - Erkan Yaman, "Kadınların Dinî Gruplara Yönelme, Katılma ve Bağlanma Nedenleri", *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/30 (2015): 141-179.

rkoğlu ilçesine bağlı Beyođlu Beldesi³⁶), daha önce tarikat yapılanması yok denecek kadar az iken, yaklaşık son 15 yıldır kadınlarda bir tarikata mensubiyet, dikkat çekici düzey ve oranlarda artış göstermiştir.

Dinî gruplarda kadınları daha aktif ve örgütlü görmek mümkündür. Cemaat, hareket veya grubun amaçları için ve liderin yönlendirmeleriyle grup üyesi kadınlar, toplumun çeşitli alanlarında, farklı insanları muhatap alarak aktif çalışmalar yapabilmektedir.

Organizeli dinî yapılarda, hareket, tarikat veya cemaatlerde, kadınlar, kurumsallık ve örgütlülüğün bir gereği olarak örgütlü ve kurumsal olarak hareket etmekte, kendilerine verilen görevler doğrultusunda insanlara erişmektedirler.

Dinî grupların nispeten daha güçlü örgütlü ve kurumsal kimlikli tiplerinde kadınların kimlerle; hangi meslekten, kariyerden, statüden, hangi dindarlık düzeyinden kiminle evleneceğine kadar birçok şey, planlanır, ayarlanır, hesap edilir. Bütün bunlar kadın dindarlığını etkileyen önemli hususlardır. Tabii ki evlenmeyi düzenleyen yapı, boşanmayı da düzenlemektedir.

Dinî grupların bir kısmının kadınların başörtülü olup olmamalarından, tesettür şekillerine kadar birçok maddede kıyafet konusuyla da yakından ilgilendikleri, hatta bu tip dinî grupların her birinin kendine özgü başörtüsü biçimi ve kıyafet şeklinin olduğu da söylenebilir.

Bir başka husus, dinî grupların bir kısmında kadının eğitim alanları, türleri, çalışma alanları, çalışıp çalışmayacağı gibi konularda da kurallar vardır ve bu kuralları grup liderliği uygular.

08.11.2016 tarihindeki grup görüşmesinde (1) öğrenciler, dinî gruplarda hem kadınların örgütlü çalışmalarının, hem gruba özgü evlilik ve boşanma işlerinin, hem yine gruba özgü kıyafet ve tesettür tiplerinin olduğunu belirtmiş ve genişçe üzerinde durmuşlardır.

KADIN DİNDARLIĞINDA RİTÜELLER VE POPÜLERLİK

Ritüeller, kadın dindarlığının en önemli sosyolojik boyutlarından biri olarak kendini göstermektedir. Kadınların, *dinî ritüellere*

³⁶ Yaklaşık 9000 nüfusa sahip Beyođlu beldesi, Kahramanmaraş büyükşehir olduktan sonra Türkođlu ilçesinin mahallesi olmuştur.

yönelimlerinin bol örneklerini Türkiye’de ve farklı ülkelerdeki Türk topluluklarında gözlemlemek mümkündür.³⁷

Araştırmacının kadın kategorisinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine (1) e-posta ile sorduğu sorulara 7 Kasım 2016 tarihinde aldığı cevaplar içinde konuyla ilgili şöyle bir kısım vardır:

Kadın dindarlığı toplumsal ve ailevi cinsiyet rolleri bakımından kadınların, erkeklere göre dinsel törenlere, ibadetlere, inanışlara daha düşkün olmalarıdır. ...

Kadın dindarlığının ilginç sosyolojik boyutları arasında kadın dindarlığının *popüler dindarlığa*; halk inanışlarına ve halk dindarlığına dâhil olan kısımlarının oldukça ileri düzeyde olması da zikredilebilir. Kadınlar, çeşitli sebeplerle, belki de erkeklerin düzenli, sistemli ve programlı din eğitimi alma imkânlarından, vaaz ve hutbe gibi yaygın din eğitimi alma yollarından mahrum olma gibi nedenlerle türbe ve mezarlara, mevlitlere, muskaya veya muskacılara, büyüye, falcılara, halk hocalarına vs. daha fazla yönelmektedirler.

Bazı çalışmalar da kadınların eğitim durumlarına, toplumsal şartlara vs. göre kadınların popüler dindarlık yönlerinin güçlü olduklarını, türbelere yöneldiklerini, mevlit gibi dinî tören veya ritüellere güçlü olarak katılım sağladıklarını tespit etmiş veya ileri sürmüşlerdir.³⁸

Yukarıda belirtilen İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle yapılan görüşmede 2 kız öğrenci, kadınlarda popüler dindarlık düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Araştırmacının mezkur Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine (1) e-posta ile sorduğu “Kadın dindarlığı kavramsallaştırması konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna 7 Kasım 2016 tarihinde alınan cevap şöyledir:

... Kadınların kadın olarak yaratılmalarından dolayı daha duygusal olmaları, itaatkâr olmaları, uyumlu olmaları, fedakâr olmaları, onların iman-ibadet- ahlak bakımından dindarlıkları üzerinde olumlu etki yarat-

³⁷ Şahin, *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*; Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı*.

³⁸ Bkz. Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı*.

maktadır. Bu duygusallıkları bazen onları yanlış bidat-
lere ve hurafelere de yönlendirmektedir.

27.10.2016 tarihinde 14.00-16.00 saatleri arasında İlahiyat Fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinden 17 kişilik (7'si kız öğrenci, 10'u erkek öğrenci) bir grup ile yapılan görüşmede kız öğrenciler, kadınların erkeklere göre daha fazla dinî ritüellere, sohbetlere, mevlitlere, Kur'an okumalara yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Gruptan bir erkek öğrenci ise (Bir sivil toplum örgütünde eğitimci, doktora öğrencisi, Kıbrıslı), Kıbrıs'ta kadın dindarlığında popüler dindarlık unsurlarının ağır bastığını, ritüellere, mevlitlere, türbelere yönelimlilik olduğunu belirtmiştir.

27.10.2016 tarihinde İlahiyat Fakültesi'nde kadın dindarlığıyla ilgili soruya yazılı cevap veren öğrencilerden biri (kız öğrenci) şunu yazmıştır:

Algı itibariyle kadınlar daha duygusaldırlar, daha doğrusu öyle oldukları söylenir ve bu anlamda inanmaya daha meyillidirler. Buradan da duygularına akıllarından daha çok önem verdiklerini söyleyebiliriz. Batıl inançlara inanmada da kadınlar erkeklere göre daha çok meyil gösterirler.

HUKUKÎ/FIKHÎ KONULARDA KADIN DINDARLIĞI

Kadın dindarlığı, dinî kaynaklarda hukuk/fıkıh alanında kadın ve erkeğe ayrı ayrı sorumluluk yükleyen düzenlemelerde de kendini gösterir. İslam örneğinde Kur'an ayetlerinde, hadislerde, mezheplerde var olan bu hüküm veya düzenlemeler, kadının bireysel ve toplumsal planda farklı bir dindarlık kategorisinde pozisyonlanmasını doğal olarak beraberinde getirmektedir. Bu noktada en başta gelen konular arasında miras hukuku, şahitlik, tesettür vs. sayılabilir. Bunların dışında kadının sesinden (müzik, konuşma vs.) tutun bedenine (kıyafet şekli, cinselliğini sergilememe vs.) kadar, Namazdan Oruca kadar birçok konuda kadın dindarlığı, toplumsal hayatta erkek dindarlığından ayrılır. Ayrıca kadının özel halleri de kadın dindarlığının şekillenmesi ve farklılaşmasında önemli bir etken ve durumdur.

İlahiyat lisans öğrencilerinden biri (2) e-posta ile yazdığı mesajda bu konuda şunu söylemiştir:

Bunun yanında kadınların ibadet ve muamelatta bazı farklı hükümlere tabi tutulması da onların dindarlığında

belirleyici olmuştur. Örneğin kadınlara farz kılınan tesettür, dindarlık boyutlarını toplum içerisinde daha fazla belirginleştirmiştir. Yine aynı şekilde kadınların şahitliği meselesinde onların sosyal konumları belirleyici etken olmuştur.

27.10.2016 tarihinde 14.00-16.00 saatleri arasında İlahiyat fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinden 17 kişilik (7'si kız öğrenci, 10'u erkek öğrenci) bir grup ile yapılan görüşmede gözlemlenmiştir ki öğrencilere göre, İslam hukukunda kadın ile ilgili özel hükümlerden, örneğin mirastan vs. dolayı da kadın dindarlığı gerçekliğe erişmektedir.

Şu da belirtilmelidir ki Türkiye’de kadın denildiğinde miras konusunun müstakilen incelenmesi gereken bir konu olduğuna işaret edilmesi lazımdır. Zira Türkiye’nin bazı coğrafyalarında, bölgelerinde, lokalitelerinde kadına hiç miras verilmemektedir. Bu coğrafyalarda böyle bir kültür ve uygulama halen mevcuttur.

AHLÂK VE KADIN DİNDARLIĞI

Ahlâkî tutum, tavır ve tepkiler noktasında kadınlarla erkekler arasında farklılıklar olduğu düşüncesi vardır. Bu yaklaşıma göre kadınlar, ahlâkî tutumlarını veya kararlarını haklar temelinde değil, insanî ve toplumsal ilişkiler, fedakârlıklar temelinde ortaya koyarlar.³⁹ Ayrıca kadın dindarlığında, erkek dindarlığına nazaran daha fazla bir ahlâkî boyut vurgusu olmaktadır.⁴⁰

Bahsi geçen İlahiyat fakültesinden bir öğrenci (kadın kategorisi, 3. Sınıf) (15) 7 Kasım 2017 tarihli e-posta mesajında şöyle demiştir:

Bir başka açıdan kadına meta gözüyle bakılan toplumumuzda, bir araba reklamında bile kadının kullanılması bu görüşü yansıtmaktadır. Demem o ki ahlaki yönden çökertilmek istenen toplumların bu iğrenç emellerine önce kadını ahlaki yönden bozmak olarak işe başladıkları aşikârdır. Dindar olmayan kadında ahlaki yönden de yoksunluklar daha kolay baş göstermektedir. Kadın dindar ve ahlaklı olduğunda toplumlar da dindar ve ahlaki düzeyleri yüksek olur. Kadın ilk eğitici olarak

³⁹ Nazife Şişman, “Kadın Dindarlığı’ ve ‘Hakikatin Cinsiyeti’”, *Kadın ve Aile Yazıları* (Ankara: DİB Yayınları, 2011), 53-59.

⁴⁰ Bkz. Şahin “Kadın Dindarlığı’ ve ‘Hakikatin Cinsiyeti’”.

çocuğuna dindarlığı ve güzel ahlakı öğrettiğinde toplumların refah düzeyi yüksek olur. Kadın dindarlığı toplum dindarlığı demektir. Dindar toplumların ahlaki düzeylerinin de yüksek olması beklenen bir durumdur. Bu nedenle kadının dindarlığı göz ardı edilemeyecek en büyük bir etkidir.

KADIN DİNDARLIĞININ BEDEN SOSYOLOJİSİ

Aslında kadın dindarlığının tesettür, kamusal alan, toplumsal alanlarda görünürlük, tüketim gibi boyutlarında beden konusu oldukça önemli bir yer tutar. Beden, kadının ve kadın dindarlığının görünürlüğünde en önemli unsur olarak yer alır.⁴¹ Öğrencilerden biri (Kadın kategorisi, 3. Sınıf) (15), 7 Kasım 2016 tarihinde e-posta ile gönderdiği yazısında şöyle demiştir:

Bir başka açıdan kadına meta gözüyle bakılan toplumumuzda, bir araba reklamında bile kadının kullanılması, kadının toplum için nasıl önemli olduğunu göstermektedir. Kadın dindarlığı toplum dindarlığı demektir. Dindar toplumların ahlaki düzeylerinin de yüksek olması beklenen bir durumdur. Bu nedenle kadının dindarlığı göz ardı edilemeyecek en büyük bir etkidir.

158 | db

08.11.2016 tarihindeki grup görüşmesinde (1) öğrencilerin tamamı, kadın dindarlığında beden boyutunu vurgulamıştır.

DİNÎ KURULUŞ VE MEKÂNLAR İLE KADIN DİNDARLIĞI

Dinî kurum ve mekanlarda kadının dindarlıkla nasıl bir bağlantı içinde oldukları, kadın dindarlığının sosyolojisi kapsamında önemli bir boyuttur. Örneğin kadınların camilere gitmeleri, Kız Kur'an kurslarına katılmaları ve devamları, aile irşat ve rehberlik bürolarına gitmeleri, Diyanet İşleri Başkanlığında istihdamları, Diyanet'in faaliyetleri ve görev alanlarıyla, hizmet çeşitlilikleriyle etkileşimleri, İmam-Hatip ortaokulları ve liseleri ile İlahiyat fakültelerinde eğitim ve öğretime katılmaları/devamları, kadın dindarlığını anlamada önemli kurum, kuruluş ve mekanlardır.

Kadınların Cuma günlerinde, Ramazan ayında çeşitli vakitlerde camilere gidip cemaatle namaz kılmaları, kadın dindarlığı bakımın-

⁴¹ Bkz. Ejder Okumuş, "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* II (2009): 1-15.

dan önemlidir. Türkiye’de kadınların camilere gidip cemaate katılmasına dair çeşitli oranlar verilebilir. Mesela bir çalışmaya göre⁴² erkeklerin %74 civarı her hafta bir defa veya daha fazla camiye giderek namaz kıldıklarını ifade ederken aynı oran kadınlar için %50 mertebesindedir.

Kadınların son dönemlerde camilere gidip gelmelerinde nispeten artış olduğu söylenebilir. Fakat bunun yeterli olmadığı görüşünde olanlar bulunmaktadır. Mesela 27.10.2016 tarihinde kadın dindarlığıyla ilgili soruya yazılı cevap veren öğrencilerden biri (kız öğrenci) şunu yazmıştır:

Dinin kültürle iç içe geçmesinden dolayı kadınları camilerde daha az görürüz. Cemaatle namaz kılma alışkanlıkları da bu bağlamda yoktur.

Kadınların Cuma namazlarına katılımı, erkeklere oranla son derece düşük olduğunu da belirtmek gerekir.⁴³

Kadın dindarlığında önemli bir nokta da, hemen her yaşta Türkiye’de kadınların Kur’an kurslarına kaydolup bir öğretim yılı boyunca eğitim görmeleridir.⁴⁴ Bu konu, kadın dindarlığı açısından başlı başına ele alınması gereken bir konudur.

KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ, HAREMLİK-SELAMLIK VE KADIN DINDARLIĞI

Kadın dindarlığında dikkat çekici sosyolojik boyutlardan biri, kadın-erkek ilişkilerinin durumu ve haremlik-selamlık uygulamasıdır. Bu uygulama ile dindarlık düzeyi nispeten yüksek olan kişiler, karşıt cinsleriyle ilişkilerde belli mesafeler koyar, karşıt cinsleriyle ayrı yerlerde otururlar. Fakat bu mesafe koyma, anlayışlara göre değişir; yani bütün dindarlarda ve haremlik-selamlığı savunan bütün herkeste aynı gerçekleşmez.

27.10.2016 tarihinde kadın dindarlığıyla ilgili soruya yazılı cevap veren öğrencilerden 4’ü (kız öğrenci), Türkiye’de kadın dindarlığında haremlik-selamlığın önemli bir boyut olduğunu ifade etmiştir.

⁴² Çarkoğlu – Kalaycıoğlu, *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*.

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*.

⁴⁴ Aybala Tuğba Uzuner, *Kız Kur’an Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım -Zeynel Abidin Kız Kur’an Kursu Örneği-* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2009).

Şu da ifade edilmelidir ki, Türkiye’de seksenlere ve doksanlara göre günümüzde haremlik-selamlık uygulamaları nispeten gevşemiş ve birlikte oturma, yeme, sohbet etme artmıştır. Günümüzde gerek sokakta, gerek evde, gerekse eğitim kurumları ve diğer kamusal alanlarda kadın-erkek ilişkileri, kadınların kamusallaşmasındaki, toplumsallaşmasındaki ve toplumsal sahnede görünür olmasındaki artışa göre daha rahat gerçeklik bulmaktadır. Bununla ilgili olarak bir çalışmada,⁴⁵ kişilere “Bir erkekle bir kadının evlilik öncesi arkadaşlık etmelerini nasıl karşılırsınız?” sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplara göre “bir erkekle bir kadının evlilik öncesi arkadaşlık etmelerini normal karşılayanlar kentlerde köylere göre daha yüksektir ve kadın erkek arasında önemli bir fark yoktur. Normal karşılayanların oranı eğitim arttıkça artmakta, yaş arttıkça düşmektedir. Aynı oran Alevilerde %59 ve Sünnilerde %46’dır. Dindar olmayanlarda ve dindarlığı orta düzeyde olanlarda, CHP ve MHP’ye oy verenlerde bu oran diğerlerine kıyasla yüksek çıkmıştır.” Kendini dindar kabul edenlerde normal karşılayanların oranı %40, orta düzeyde dindarların oranı %57.2’dir.

SONUÇ

Kadın dindarlığının önemli sosyolojik boyutları içinde kadınsılık, değişimle etkileşimi çerçevesinde ortaya koyduğu dindarlık, kadının kentteki dindarlığı, erkeklerle etkileşimi temelindeki dindarlığı, kamusal alanda dindarlığı, toplumsal hizmetlerde ve din hizmetlerinde dinî görünüşü, sosyalleşme sürecinde kadın dindarlığı, kadının ailevi, kültürel, ekonomik, eğitimsel, hukukî ve siyasal düzlemlerde varlık göstermesi, çalışma hayatında kadın dindarlığı, karma evlilikler bağlamında kadın dindarlığı, dinî gruplarda kadın dindarlığı gibi noktalar zikre değerlidir. Bu çalışmada bu hususların her biri, belli sınırlılıklar içinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle anlaşılmıştır ki, kadın dindarlığı, toplumsal ve dinî hayatta bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kendini göstermektedir. Kadınlara özgü dindarlığı ifade eden bir toplumsal gerçeklik boyutu olarak kadın dindarlığı, toplumsal yaşamda kendine özgü hususiyetleriyle varlık bulmaktadır. Fakat bu özelliklerin kimi noktalarda toplumsal etkileri, kadınlarla sınırlı kalmamakta, bütün toplumu içine almaktadır. Nitekim Türkiye’de kentleşme, değişim, modernleşme süreçlerinde kadın odaklı ye-

⁴⁵ Akşit v.dğr., *Türkiye’de Dindarlık*, 512-514 .

nileşme, değişme, modernleşme çabalarına girilmiş ve bu çabalarla kadın üzerinden modernleşme ve batılılaşma yönünde toplumsal değişim amaçlanmıştır.

Kadının kıyafetinden zihniyet dünyasına kadar değişim sürecine girişi, doğrudan doğruya dinî hayatıyla ilgilidir. Tesettürü ve başörtüsünü bırakması veya bırakmaması, yüksek eğitimden yararlanması veya yararlanmaması, siyasetle ilgilenmesi veya ilgilenmemesi, kamusal alanda varlık göstermesi veya göstermemesi gibi durumlarda kadın, doğrudan dinî durumuyla ilgili bir sınava ya da sınavlar bütününe tâbi olmaktadır.

Belirtilmelidir ki, kadın dindarlığının sosyolojik boyutları, kadınların dindarlık durumlarının farklı yerellik, mekânsallık, zamansallık ve toplumsallıklarda incelenmesiyle daha sağlıklı anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Sakine. *Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhane Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi. Kayseri, 2010.
- Akgül, Çiğdem. *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2000 Yılından İtibaren Kadın ve Aileye Yönelik Süreli ve Basılı Yayınlarının Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara, 2013.
- Akşit, Bahattin - Şentürk, Recep - Küçükural, Önder - Cengiz, Kurtulmuş. *Türkiye'de Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Aslan, Esra. *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul, 2014.
- Baktır, Mustafa. "İslam'da Kadının Çalışma Şartları". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, 121-148.
- Baynal, Fatma - Yaman, Erkan. "Kadınların Dinî Gruplara Yönelme, Katılma ve Bağlanma Nedenleri". *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/30 (2015): 141-179.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Çarkoğlu, Ali - Kalaycıoğlu, Ersin. *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*. Erişim: 13 Ağustos 2019.
https://www.academia.edu/23583468/T%C3%BCrkiyede_dindar%C4%B1k_uluslararası_bir_kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9F%C4%B1rma
- Çelik, Celaleddin - Şahin, İlkey. "Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri". *Toplum Bilimleri*. 1/3 (2006-2009): 141-166.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Fidan, Fatma Zehra. *Modernlik ve Dindarlık Arasında Kadın*. İstanbul: Opsiyon Yayınları, 2015.
- Fidan, Fatma Zehra. "Kadın Dindarlığının İnşasında Dinsel Anlatıların Yorumlanması ve Eylemselleşmesi". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/14 (Sonbahar 2015): 323-344.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

- Karaman, Hayreddin. "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, 333-348.
- Kırkpınar, Leyla. *Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın*. Ankara: KBY, 2001.
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009): 1-26.
- Kurt, İsmail ve Tüz, Seyit Ali (Haz.). *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Maritato, Chiara. "Reassessing Women, Religion and the Turkish Secular State in the Light of the Professionalisation of Female Preachers (Vaizeler) in Istanbul". *Religion, State and Society* 44/3 (2016): 258-275.
- Okumuş, Ejder. *Gösterişçi Dindarlık*. 2. Baskı, İstanbul: Ark Kitapları, 2005.
- Okumuş, Ejder. "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi II* (2009): 1-15. -www.e-sarkiyat.com.
- Okumuş, Ejder. "Din ve Sosyalleşme". *Turkish Studies – International Periodical for Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic-* 9/11 (Sonbahar 2014): 429-454.
- Okumuş, Ejder. "Kadın Dindarlığının Dikkati Çeken Sosyolojik Boyutları", *1th International Women's Congress*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Florida International University ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. 14-16 Kasım 2016, Ankara.
- Okumuş, Ejder. "Kadın Dindarlığı". *Kadın ve Toplum Dergisi* (Kasım 2018): 14-25.
- Özdalga, Elisabeth. *Modern Türkiye'nin Başörtüsü Sorunu*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2008.
- Özdalga, Elisabeth. *Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu, Resmi Laiklik ve Popüler İslam*. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1998.
- Özek, Ali. "İslam Nazarında Kadın". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, 69-72.
- Şahin, İlkay. *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri, 2008.
- Şahin, İlkay. *Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlıyan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri, 2008.
- Şişman, Nazife. "'Kadın Dindarlığı' ve 'Hakikatin Cinsiyeti'". *Kadın ve Aile Yazıları*. Ankara: DİB Yayınları, 2011, 53-59.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Batıda Aile ve Kadın". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, 177-198.
- Tekin, Mustafa. *Kutsal, Kadın ve Kamu*. İstanbul: Açılım Kitap, 2004.
- Uysal, Veysel. *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Uzuner, Aybala Tuğba. *Kız Kur'an Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım -Zeynel Abidin Kız Kur'an Kursu Örneği-*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri, 2009.
- Wedel, Heidi. *Siyaset ve Cinsiyet*. Trc. Can Kurultay. İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- Yapıcı, Asım. "Kadın Dindarlığı: Algısal Bir Yanılgı mı, yoksa Gerçeklik mi?". *Kadın ve Aile Yazıları*. Ankara: DİB Yayınları, 2011, 60-66.
- Yılmaz, Zehra. *Dişil Dindarlık İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

The Sociology of Woman's Religiosity –An Introduction Essay

Ejder OKUMUŞ*

Extended Abstract

This study examines the attractive sociological dimensions of woman's religiosity by highlighting Turkey's case. As it is known, the society consists of male and female individuals in terms of gender category, and having these different genders is influential on individuals' thoughts, beliefs, attitudes and behaviors. Being male and female is prevalent as an important variable in the practice that emerges in the religious field as well as in practices arising many fields in social life. This means that *religiosity-gender relations* can be mentioned and it can be stated that *women's religiosity and men's religiosity based on gender* can be mentioned from the viewpoint of social reality.

The issue of woman's religiousness is very important in terms of its social dimensions. As one of the sociologically ideal types of religiousness, woman's religiousness is a very effective and remarkable phenomenon in the social plane. In this context it can be said that the woman in countries like Turkey has a great impact on children in particular in the family; If this is understood, the dimensions of the aforementioned great effect of woman's religiosity or piety are seen better.

Expressing the religious life of women as a technical term, woman's religiosity is primarily related to the social position and roles of women. The social position that society gives to women is effective in shaping women's piety. Also, perhaps for example the change in Turkey had the greatest and most profound effect on women and woman's religiosity. In connection with this, one of the most important processes in which the woman religiosity in Turkey is related is urbanization.

Due to social change and urbanization in this context, there are close links and correlations between changes and transformations in women's religiousness and important issues such as increased level of influence of women in education, knowledge, politics and society plan, women's participating more effectively in economic life, their increased presence in social movements, and their actively participating in politics. Also, the field of religious services is manifested one of the most striking manifestations of woman's religiosity in Turkey and similar countries. Two other effective dimensions in woman's religiousness can be identified as education and knowledge. At this point, it can be said that one of the most remarkable factors in the formation of woman's religiosity in a different way in social change processes in our country is education and

* Professor, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences, Department of Sociology of Religion, Ankara Turkey, ejder.okumus@gmail.com, Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

knowledge depending on it. These and similar issues are interesting sociological dimensions of woman's religiosity and each one should be investigated in detail.

The points such as woman's religiosity in the city, woman's religiosity in the framework of interaction with change, women's religiosity on the basis of interaction with men, the situation of women in social services and religious services, women's presence in familial, cultural, economic, educational, legal and political planes, the business life of women, woman's religiosity in the public sphere, woman's religiousness in politics, woman's religiosity in religious groups and woman's religiosity in the modernization process are worth mentioning among the notable sociological dimensions of woman's religiosity and each of them is worth examining with further studies.

It is the aim of this study to understand and to make sense of the sociological dimensions that stand out in woman's religiosity in the case of Turkey and Islam. In the study, the subject is dealt with an understanding approach in the qualitative plane by using indirect and direct observation and interview techniques and by referring to written documents.

This study on woman's religiousness examines not all dimensions of woman's religiosity but its notable sociological dimensions. Therefore, the research is restricted to the prominent sociological aspects of woman's religiosity.

Within the framework of the findings obtained from this study, it was understood that woman's religiosity manifests itself as a social gender category in social and religious life. As a dimension of social reality that expresses the religiosity peculiar to women, the woman's religiosity finds existence in their social life with their particular characteristics. But at some points social influences of these characteristics are not limited to women, but involve the whole society. As a matter of fact, in the processes of urbanization, change and modernization in Turkey, woman-oriented efforts of reformation, newness, change and modernization have been attempted and with these attempts, social change in the direction of modernization and westernization via women has been aimed.

The entry of woman into the process of change from clothes to mental world is directly related to her religious life. In cases such as leaving or not leaving her covering and headscarf, taking advantage or not taking advantage of higher education, dealing with or not dealing with politics, showing or not showing presence in public sphere, the woman is directly subject to an examination or combination of examinations related to her religious situation.

It should be noted that the sociological dimensions of woman's religiosity will be better understood by examining the situations of women's religiosity in different localities, spatialities, temporalities and socialities.

Keywords: Woman, Islam, Turkey, Woman's religiosity, Change.

